

ירתי לה [הואיל ואין יורשים אותה] קרובה
— "קריא ולא ענו לה" היא.

א-צ עוד הקשה רב חסדא מהמשך הברייתא,
ששנינו: **ואוכלת בגינו תרומה**.

ואם אין בית דין מתניין לעקור דבר מן
התורה, הרי כיון שמן התורה זרה היא ואינה
אוכלת, לא היה כח ביד חכמים לעקור דין
תורה ולהתיר לה אכילת תרומה! (1)

ודחה רבה: אכן אינה אוכלת בתרומה
דאורייתא, ולא אמרו "ואוכלת בגינו תרומה"
אלא **בתרומה דרבנן**, כגון תרומה מתבואה
שגדלה בעציץ שאינו נקוב, שמן התורה
אינה תרומה, וזרים מותרים בה.

א. זר האוכל תרומה בשוגג, צריך להפריש
לתשלומי תרומה פירות חולין, כפי מה
שאכל, והן נעשין תרומה, ונותנן לכהן
שאכל ממנו. ופירות אלו נקראים "תשלומי
תרומה". ואם אכל תרומה במזיד הרי זה
משלם לכהן אפילו מעות [שיטת רוב
הראשונים. אך הרמב"ם בפרק י' מתרומות,
חולק].

ב. היתה התרומה שייכת לזר, כגון שירש זר
תרומה מאבי אמו כהן, ואכלה, הרי הוא
מפריש פירות חולין לתשלומי תרומה,
ונוטלן לעצמו, וימכרם לכהן בדמי תרומה.

ג. נסתפקו בגמרא פסחים [לב א] לפי מה
הוא מפריש את הפירות לתשלומי תרומה,
האם לפי ערך השיווי הממוני של התרומה
שאכל, והוא נקרא "לפי דמים משלם". או
לפי כמות התרומה שאכל. שאם אכל קב
משלם קב. והוא נקרא "לפי מדה משלם".
ובגמרא שם מבואר נפקא מינה בספק זה,
כאשר השתנה ערך התרומה מיום שאכל עד
יום שבא לשלם, ונחלקו הראשונים כיצד
קיימא לן להלכה.

תא שמע, הביא רב חסדא ראייה נוספת
שיכולים חכמים לעקור דבר מן התורה:

מהא דתניא: **אכל זר תרומה טמאה בשוגג**,
הרי זה **משלם חולין טהורים**. (2)

והם נעשין תרומה, וניתנים לכהן שאכל את
התרומה ממנו [ובהמשך הגמרא מבואר
שאינן הדין כן, כי למה ישלם חולין טהורים].

עבר ושלם חולין טמאים —

סומכוס אומר משום רבי מאיר: אם שילם
בשוגג חולין טמאים, שהיה סבור שטהורים
הן, הרי **תשלומיו תשלומין**.

ואם שילם חולין טמאים **במזיד**, שהיה יודע
שטמאים הן — **אין תשלומיו תשלומין**

תרומה האסורה לה, זה הוא כמו "ספיה" בידים, ואסור לספות לקטן דבר איסור לדעת כולם.

2. כתב רש"י: דכתיב "ונתן לכהן את הקודש" — דבר הראוי להיות קודש, בפרק כל שעה [פסחים לב א].

1. כתבו התוספות: לא רצתה הגמרא לתרץ שקטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו, משום דבעיא היא בגמרא לקמן. ועוד ד"אוכלת בגינו", משמע אפילו לכשתגדל הרי היא אוכלת מכח זה, אע"פ שעדיין לא בעל.

ובערוך לנו כתב ליישב על פי הריטב"א את קושיית התוספות, שלהורות לקטנה לאכול

והרי אפילו שיודע הוא שהם טמאים, איזה "מזיד" יש כאן? (3) והרי הוא נתכוין לתשלומין הגונים ו**תבוא עליו ברכה!**

דהרי ישראל **אכל מיניה** [מן הכהן] **מידי דלא קחזי ליה** אפילו **בימי טומאתו** [אכל תרומה טמאה, שאינה ראויה לכהן לאכילה אפילו בימי טומאתו] שתרומה טמאה אסורה באכילה. (4)

וקא משלם לכהן חולין טמאין, שהם **מידי דקחזי ליה בימי טומאתו** [חולין טמאין ראויים לו בימי טומאתו, אבל בימי טהרתו אין ראויים לו שאינו רוצה ליטמא]. (5)

כלל, משום קנס. וחוזר ומשלם חולין אחרים, והן נעשין תרומה [הכי סלקא דעתין].

והכמים אומרים: אחד זה ואחד זה **תשלומיו תשלומין**, והן נעשין תרומה וממון כהן. ואם קידש בהן הכהן אשה הרי היא מקודשת. **וחוזר ומשלם חולין טהורין**, משום קנס, ואינן נעשין תרומה [רש"י גיטין נד א].

והוינן בה בדברי סומכוס: מדוע אם שילם חולין טמאים **במזיד** — שהיה יודע שחולין טמאים הם — **אין תשלומיו תשלומין**, ומשום דקנסינן ליה.

נמי משמע הכי, וראה שם במהר"ם].

4. כהן טהור האוכל תרומה טמאה עובר באיסור עשה [כמבואר בפרק הערל לעיל עג ב], וכהן טמא קאי עליה במיתה. דלא חילק הכתוב לגבי טומאת הגוף בין אכילת דבר טמא לאכילת דבר טהור, רש"י. וכן כתב רש"י בגיטין נד א; וראה מה שתמחה על זה רעק"א בגליון ומהר"ב רנשבורג בגליון שם ובערוך לנר, ומה שתירצו בזה.

5. כתב רש"י: ואף על גב שהתשלומין נעשים תרומה, ולא חזי ליה לכהן בימי טומאה, הוא מיהא, לתשלומין מעליא איכוין. וברש"י גיטין נד א הוסיף: שהוא לא ידע שהן נעשין תרומה. ולשון התוספות הוא: אע"ג דכי משלם חולין טמאין נעשין תרומה טמאה, מכל מקום תבוא עליו ברכה דנפסד הוא, שמשלם יותר ממה שהפסיד לכהן.

ולדעת כמה ראשונים מחשבין את ערך החולין ולא את ערך התרומה, ניחא יותר לשון "תבא עליו ברכה", שהרי בעיקר התשלומין נתן זה תשלום יותר גדול ממה שנתחייב בו.

וכוונת רש"י לומר, שלכך משלם דוקא פירות חולין ולא מעות, משום שצריך לשלם לו דבר הראוי להיות קודש.

וכך הוא לשון רש"י בגיטין נד א: האוכל תרומה שוגג אינו משלם מעות אלא תבואה, ואינו משלם תרומה אלא חולין מתוקנין, ועל ידי תשלומין הן נעשין תרומה. שנאמר "ונתן לכהן את הקודש" — על ידי נתינתו, נעשו קודש. אלמא, דבר הראוי לחול עליו שם תרומה בעינן ולא מעות. אבל האוכלה מזיד — משלם מעות.

3. מלשון הגמרא "במזיד אמאי אין תשלומיו תשלומין" נראה שעל סומכוס פריך, וכן נראה מדברי רש"י שכתב "מאי מזיד יש כאן".

והידוד יש כאן, דהרי כל שכן שיקשה על חכמים דאפילו בשוגג קנסי ליה, וגם במזיד קונסים הם יותר מסומכוס. שהרי לפי דבריהם משלם הוא שתי פעמים. וביותר קשה, שהרי מתירוץ הגמרא נראה דפריך גם אעיקר דינא שצריך לשלם חולין טהורים, כי בתירוץ הגמרא הרי אמרינן שיכול לשלם לכתחילה חולין טמאים [וכן כתב הריטב"א כאן, דהוא הדין דהוה מצי למיפריך גם על זה, וברש"י גיטין נד א

ואמר רבא לפרש, ואמרי לה כדו [שם חכם] הוא זה שפירשה:

הסורי מיהסרא, והכי קתני:

אבל תרומה טמאה — משלם כל דהו. בין חולין טמאים בין חולין טהורים.

אבל אכל תרומה טהורה — משלם חולין טהורין.

ואם שילם חולין טמאים עבור התרומה הטהורה שאכל —

סומכוס אומר משום רבי מאיר: בשוגג — תשלומיו תשלומין.⁽⁶⁾

במזיד — אין תשלומיו תשלומין.

וחכמים אומרים: בין בשוגג בין במזיד — תשלומיו תשלומין.

וחוזר ומשלם חולין טהורין.

ומוכיח רב חסדא: והא הכא, כשאכל תרומה טהורה, דמדאורייתא, תשלומי מעליא הוי, אף כשמשלם חולין טמאין.⁽⁷⁾

ונמצא, דמדאורייתא, אי מקדש בהו [בתשלומין שקיבל] הכהן אשה — תפסו לה קדושי, שהרי שלו הם.

ובכל זאת אמור רבנן, לדעת סומכוס משום רבי מאיר, שאם שילם במזיד אין תשלומיו תשלומין, ובכך קשרינן אשת איש לעלמא [ומתירים אנו אשת איש לכל העולם].

והרי זה עקירת דבר מן התורה! ⁽⁸⁾

פסחים לב א מבואר, דלא אמרינן "לפי מדה משלם" אלא להחמיר ולא להקל, ראה שם, וכן תמהו בתוספות גיטין נד א.

7. כתב רש"י: חולין טמאין נמי ראויין להיות קודש כדרכי אלעאי לעיל, שאמר: התורם מן הרעה על היפה תרומתו תרומה.

ותמה רבינו עקיבא איגר: הרי אין חידושו של רבי אלעאי אלא שיכול לתרום מן הרעה על היפה, אבל לתרום מן הרעה על הרעה מילתא דפשיטא היא, ואם כן טמא ראוי להיות קודש אף בלי דברי רבי אלעאי.

8. הקשו התוספות: למה אינו מדקדק מכך שמדאורייתא נעשו התשלומין תרומה, וחכמים עקרו דבר תורה והתירו תרומה לזרים!?

ותירצו: הוה מצי למימר ש"אין תשלומיו תשלומין" דקאמר היינו רק לענין שהם חוזרים לישראל ששילם אותם, ולעולם תרומה הוה.

עוד הקשו התוספות: מאי מדקדק מקדושינן,

6. הקשו התוספות: אי לפי דמים משלם, כשמשלם כאן חולין טמאין אמאי תשלומיו תשלומין, והלא הן נעשין תרומה טמאה, ואז הם אינם שוים כתרומה טהורה שאכל!?

ותירצו: משלם חולין טמאין כל כך שכשנעשין תרומה טמאה יהיו שוים להסקה כתרומה טהורה שאכל. ומכל מקום קנסינן ליה כשמשלם במזיד, אע"פ ששוים כדמי תרומה, משום דמשלם מידי דלא קפיץ עליה זבינא.

והרשב"א כתב: יש מי שפירש, אף על פי שלא שילם אלא מידה כנגד מידה, דבתר שעת תשלומין אזלינן, וההיא שעתא דמי חולין טמאים כדמי תרומה טהורה, ואיכא מאן דמפרש כשיטת התוספות.

והארין בענינים אלו ב"זכרון לאה" שבסוף ספר "מגלת ספר" על התורה.

וברש"י גיטין נד א מבואר, דטעמא דרבי מאיר משום ד"לפי מדה משלם", וכן הביאו משמו בתוספות ישנים, ותמהו עליו, דבגמרא

ודחה רבה: מאי "במזיד אין תשלומיו תשלומין" דקאמר רבי מאיר –

וקנסו שונג אטו מזיד – איכא בינייהו, בין רבי מאיר לרבנן.

אין הכוונה שאינן נעשין של כהן.

עוד הקשה רב חסדא לרבה, הסובר שאין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה:

אלא, דבעי ישראל למיהדר שלומי עוד חולין טהורין [צריך לחזור ולשלם עוד חולין טהורים].

תא שמע מהא דתניא: דם קרבן שנטמא, וזרקו על המזבח בשונג⁽⁹⁾ – הורצה [על שם "לרצון להם לפני ה'"], ואם היה זה קרבן חטאת, התכפר לו חטאו, ואינו מביא קרבן אחר.

ותמהינן: אי הכי, סומכוס – היינו רבנן!

שאף הם אמרו "תשלומיו תשלומין וחזור ומשלם חולין טהורין"?!?

ואם זרק את הדם הטמא במזיד – לא הורצה הקרבו, וחייב להביא קרבן אחר כדי להתכפר.

אמר פירש רב אחא בריה דרב איקא: אין מחלוקת סומכוס ורבנן אם תשלומיו תשלומין לגמרי או לא.

והא הכא, דמדאורייתא ארצויי מרצה הדם הטמא שנזרק על המזבח על ידי הציץ של הכהן הגדול, שהוא מרצה על טומאת הקרבנות –

אלא לכולי עלמא, חזור ומשלם חולין טהורין, ולא נחלקו אלא אם קנסו לומר כן אף בשונג.

דתניא: על מזה הציץ מרצה? – על הדם, ועל הבשר, ועל החלב [אימורין] שנטמא בין בשונג בין במזיד, בין באונס בין ברצון,⁽¹⁰⁾ בין ביחיד בין בצבור⁽¹¹⁾ –

לסומכוס משום רבי מאיר, לא קנסו אלא במזיד.

ואילו לחכמים, קנסו כן אף בשונג –

תשלומיו אינם תשלומים וצריך להחזיר הממון, וכיון דהפקיעו ממילא שייך ביה הפקר בית דין הפקר, ולא יישב.

דילמא היינו משום שהפקר בית דין הפקר?! ותירצו: דהכא אין שייך לומר כן, דמה פשע כהן שיש לנו להפקיר ממנו.

9. ראה בהערה בהמשך הסוגיא, שנחלקו אמוראים, אם שונג ומזיד קאי על הטומאה או על הזריקה.

ובמהדורא בתרא למהרש"א תמה על דבריהם: הרי אין הכהן מפסיד כלום במה שאנו מפקירים את ממונו, כיון שהישראל משלם חולין אחרים תחתיהם?! וראה מה שיישב ב"ערוך לנר".

10. מזיד ורצון דבר אחד הם, אלא ש"שונג" ו"אונס" שני דברים הם, ו"מזיד" מתייחס ל"שונג", ו"רצון" מתייחס ל"אונס", רש"י פסחים טז ב.

ויש להקשות עוד על דבריהם: אם כן למה הוצרכו בגמרא להכניס ענין "אשת איש" לכאן, והרי היה לגמרא להקשות: איך הפקיעו ממנו את ממונו, וראה ב"קין אורה".

11. למאן דאמר "טומאה הותרה בצבור" אין צורך בריצוי ציץ, אלא שברייתא זו סוברת

ורבינו עקיבא איגר הקשה: לא זכיתי להבין, הא חזינן דנטלו והפקיעו ממנו הממון, דהא

ובכל זאת אמרי רבנן לא הורצה, אלא צריך להביא קרבן אחר.

ונמצא שקא הדר [חוזר הוא] ומעייל חולין לעזרה, אם יהיה זה קרבן חטאת או אשם, שאין אדם יכול להפרישו לקרבן אלא אם חטא וחייב להביאו, ולא לאחר שהתכפר לו!

הרי שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה! (12)

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מאי "לא הורצה" דקאמר — להתיר בשר באכילה [שזריקת הדם מתירתו לאכילה בעלמא].

אבל בעלים — נתכפרו בו, ואינו צריך להביא קרבן אחר, ואין כאן חולין בעזרה.

ואכתי תמהינן: סוף סוף קמתעקרא אכילת בשר [נעקרת מצות אכילת בשר קדשים].

והרי כתיב בתורה מצות עשה לאכול את הקרבנות: "ואכלו אותם אשר כפר בהם", מלמד הכתוב שהכהנים אוכלים, ובעלים מתכפרים. (13)

ואם אתה אומר שלא יאכל הבשר הרי עקרת מצוה מן התורה! ?

"טומאה דחוויה בצבור", תוספות.

12. ביארו התוספות: אין כוונת הגמרא לומר שאותה ברייתא בה למדנו שהציץ מרצה בין בשוגג בין במזיד היינו מדאורייתא, ואותה ברייתא בה למדנו שבמזיד לא הורצה היינו מדרבנן, וזה אינו, שאותה ברייתא שלמדנו "על מה הציץ מרצה" משמע שהיא באה לפסק הלכה ולא לומר שמן התורה הציץ מרצה ולא מדרבנן; אלא כך הוא פירושה של שמועה:

במנחות [כה ב] מקשה הגמרא סתירה בין שתי הברייתות, ונאמרו בזה שני תירווצים:

רבינא מפרש: זה שאמרו בברייתא השניה "בין בשוגג בין במזיד", לא קאי על הזריקה אלא על גוף הטומאה [וכדמשמע הלשון "שנטמא בין בשוגג בין במזיד"], וללמד שאף אם אירעה הטומאה במזיד הרי הציץ מרצה. וזו שאמרה הברייתא הראשונה "בשוגג הורצה במזיד לא הורצה" קאי על הזריקה, שאם זרק במזיד אין הציץ מרצה.

ורב שילא מפרש להיפך: זה שאמרו בברייתא השניה "בין בשוגג בין במזיד" קאי על הזריקה

[ואף שאמרה "שנטמא בין בשוגג בין במזיד", לאו למימרא שנטמא במזיד, אלא "שנטמא זורקו בין בשוגג ובין במזיד"]. וזה שאמרה הברייתא הראשונה "בשוגג הורצה במזיד לא הורצה" קאי על הטומאה.

וביאור ראיית הגמרא הוא כך: בין לרבינא בין לרב שילא הרי יש חילוק בין שוגג ובין מזיד, בטומאה או בזריקה כל אחד כפי שיטתו, ואילו מן התורה אין מקום לחלק בין שוגג לבין מזיד. ועל כרחק שמן התורה הורצה בין כך ובין כך. ואם כן נמצאו חכמים עוקרים דבר מן התורה.

13. לפי גירסתנו — שהיא גירסת רש"י — לכאורה לא היה לגמרא להביא "מלמד שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים" אלא את הפסוק בלבד, ומיהו כן הוא דרך הגמרא ראה לעיל מ.א.

וגירסת ר"ח היא [הביאוהו הראשונים]: "וכיון דבשר לא מתאכיל כפרה היכי הוה לבעלים", וראה מה שכתבו הראשונים בזה.

חכמים דבריהם אף כשנצרך להזאה כדי להיטהר לקרבן פסח. ונמצאו חכמים עוקרים דבר מן התורה.

ומאיזמל של מילה, שאם הוצרכו להביאו בשבת דרך חצרות גגות וקרפיות [מחצר של זה לחצר של אחר, וכן מגג לגג, ומקרפף לקרפף, ומחצר לגג או לקרפף] שאסרו חכמים את הטלטול בהם, העמידו חכמים את דבריהם, ונעקרת מצות מילה מן התורה.

ומסדין של פשתן בציצית, שמן התורה יכול להטיל בו ציצית של צמר, היות וכלאים בציצית התירה התורה, וחכמים גזרו שלא יטילנו גזירה משום כסות לילה שאינה חייבת בציצית, ושמא יטיל אף בה.

הרי שעקרו חכמים מצוה מן התורה. (1)

אמר ליה רבה לרב חסדא: שב ואל תעשה שאני. (14)

דלאו עקירה הוא. וכגון אכילת בשר, שאמרו חכמים שב ואל תעשה — לאו עקירה הוא.

אמר ליה רב חסדא לרבה: בעאי לאותובך הייתי רוצה להקשות עליך עוד:

מערל שמל, ואמרו בית הלל: "הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר", וצריך הזאת שלישי ושביעי. ולפיכך גר שנתגייר בערב הפסח, הרי הוא כטמא, ואינו מביא קרבן פסח, לפי שצריך עדיין הזאה, ואין הזאה זו אלא מדרבנן, ומכל מקום עקרו חכמים ממנו את מצות הקרבת קרבן פסח, שהוא חייב בו מן התורה.

ומהזאה. טמא שצריך הזאה ממי חטאת, אין מזים עליו בשבת משום "שבות", והעמידו

14. בקובץ הערות חקר כמה חקירות:

א. מהו קום ועשה ושב ואל תעשה? ויש לפרשו בשני פנים:

האחד: הדבר תלוי בגוף האיסור, אם הוא קום ועשה [היינו עבירת לא תעשה] או שב ואל תעשה [היינו ביטול מצות עשה]. ואין הדבר תלוי באיזה אופן הוא עבר עליו אם על ידי מעשה או על ידי שב ואל תעשה [וכצד הזה נראה בלשונות הריטב"א בסוגיין שקרא ל"שב ואל תעשה" מצות עשה, ולקום ועשה קרא "מצות עשה"].

השני: הדבר תלוי באופן העבירה עליו [וכפי הצד הזה מוכח בתוספות בעמוד ב ד"ה סדין בציצית, כמבואר בהערה שם].

ב. באיכות העקירה, אם על ידי עקירת חכמים נעקר דין התורה לגמרי, כגון כשפטרו חכמים סדין מציצית, האם נעקרה מצות ציצית מן

הסדין ונעשית תלית פטורה מן התורה, או שדין התורה במקומו עומד והסדין חייב בציצית מן התורה גם לאחר עקירתם, אלא שהתורה נתנה להם רשות לצוות לנו שלא לקיים את המצוה במקום שיש להם טעם על זה.

ג. מהו טעמו של דבר זה שאנו מחלקים בין שב ואל תעשה לקום ועשה, אם הדבר תלוי במדרגת חומר האיסור, שקום ועשה הוא דבר חמור ואין כח בידם לעוקרו, ואילו שב ואל תעשה אינו חמור כל כך, ויש כח בידם לעוקרו.

או הטעם בזה, משום שכאילו דין התורה [שלא נעקר] עומד כנגד המצוה לשמוע לדברי חכמים, והואיל ושני הדינים האלו סותרים זה את זה, על כן שב ואל תעשה עדיף.

1. הגמרא בהמשך מיישבת קושיא זו וחברותיה, כיון שהכל "שב ואל תעשה" הוא.